

Talent

Dichter van "Beveel gerust uw wegen" in Duitsland nog altijd actueel

In de voetsporen van Paul Gerhardt

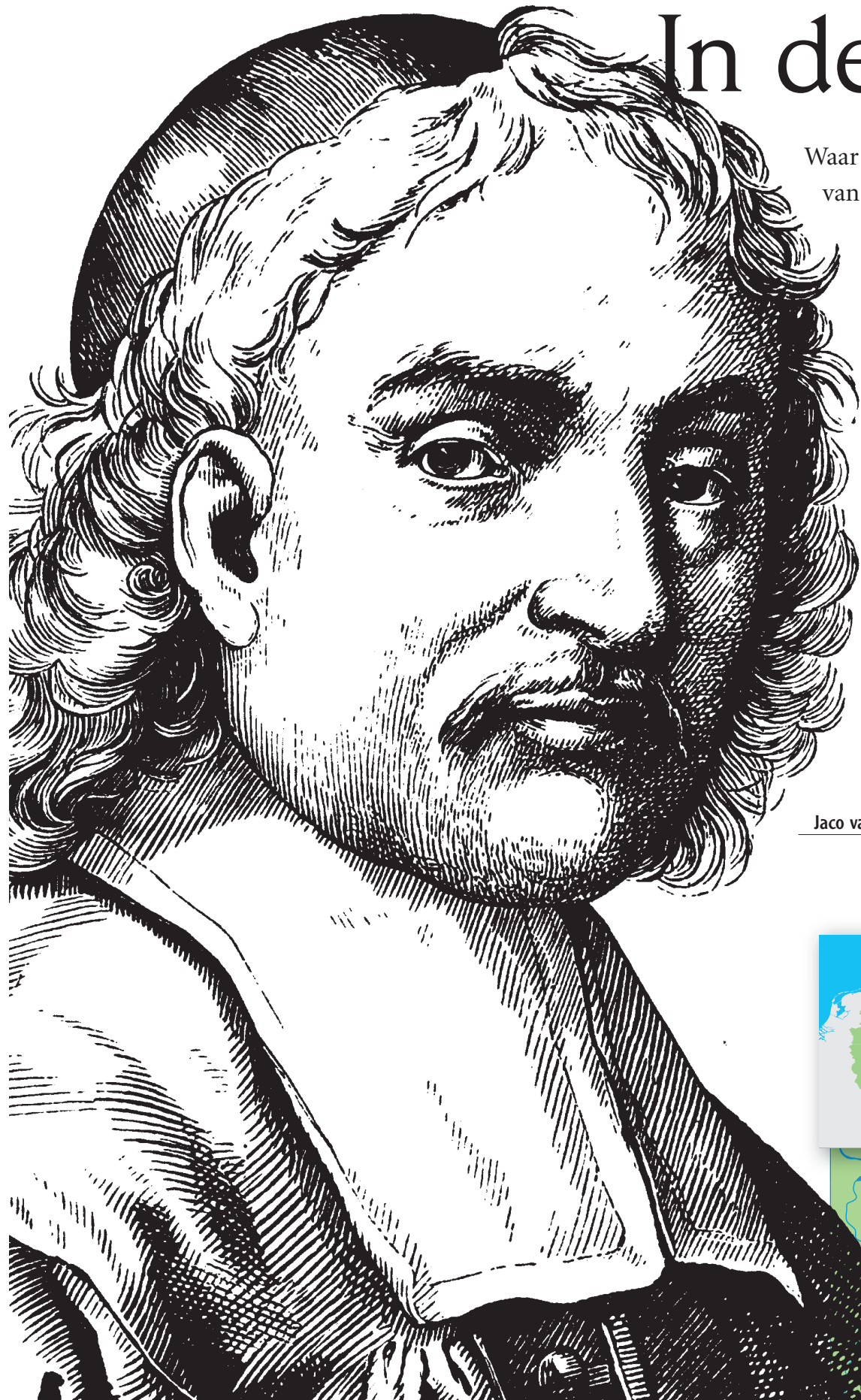

Foto agk-images

Waar is een evangelische gemeente die niet van Paul Gerhardt weet, waar in de kerk zijn heilige liederen niet weerklinken? De retorische vraag, opgeworpen in een lijst met namen van voormalige leerlingen van de Latijnse school in Grimma, is tekenend. Paul Gerhardt (1607-1676) leeft voort in Duitsland. En zijn liederen –met op nummer 1 "Beveel gerust uw wegen"– worden ook 400 jaar na zijn geboorte nog steeds als actueel ervaren, in zijn geboortestreek, maar ook ver daarbuiten. Een tocht langs de zes plaatsen waar de predikant-lieddichter woonde en werkte maakt duidelijk hoe men zijn gedachtenis in dit Gerhardtjaar in ere houdt.

Jaco van der Knijff

Paul Gerhardt (1607-1676)

1607-1622 Gräfenhainichen
1622-1627 Grimma
1628-1642 Wittenberg
1643-1651 Berlijn
1651-1657 Mittenwalde
1657-1669 Berlijn
1669-1676 Lützen

Wittenberg

Paul Gerhardt studeert van 1628 tot 1642 theologie aan de universiteit van Wittenberg. „En daarmee is hij voor ons Wittenbergers een van ons geworden”, aldus de website van de Lutherstad. In de praktijk valt het echter tegen hoe duidelijk Gerhardt aanwezig is. Hij valt een beetje in het niet bij Luther, zo lijkt het. Die kom je overal tegen.

Gedenksteen

Maar, Gerhardt is er wel. In de Collegienstrasse –waar de historie met handen te tasten is: Lutherhaus, Melanchthon-Haus, Martin-Luther-Universität– heeft hij op nummer 7 gewoond, misschien al direct vanaf 1628. Hij woonde in bij de predikant August Fleischhauer, die overigens een zoon was van de stadsmusicus Zachäus Fleischhauer. Als huisleraar gaf Gerhardt –naast zijn studie– les aan de kinderen van zijn kostbaas.

Nu is aan Collegienstrasse 7 een kledingwinkel gevestigd. Wie erop bedacht is, ziet de gedenkplaat die op de gevel is aangebracht: "Paul Gerhardt (1607-1676) – Theologe, evangl. Liederdichter – hier 1628-1642 als Student und Hauslehrer". Aan de achterzijde van hetzelfde pand –Kirchplatz 14, een vies, duister straatje– herinnert een ingemetselde steen met als motto "Befiehl du deine Wege" eveneens aan de voormalige bewoner van het huis.

Op minstens nog één plaats eert Wittenberg eveneens zijn oud-student. Buiten het stadscentrum bevindt zich in de Paul-Gerhardt-Strasse de Paul Gerhardt Stiftung. Het betreft een ziekenhuis dat in 1883 werd geopend, en dat Gerhardts naam draagt om „deze grote zanger van de Evangelische Kirche te eren.”

Mittenwalde

In Mittenwalde zijn de herinneringen aan Gerhardt vooral te vinden in het centrum van het stadje, in de St.-Moritzkirche. Wie de kerk binnenstapt, waant zich in de tijd van Gerhardt, die van 1651-1657 deze gemeente diende. Het interieur ziet er zeventiende-eeuws uit. Hoog in het koor zijn allerlei figuren afgebeeld in vijf glas-in-loodramen. Gerhardt komt drie keer voor, als dichter, als prediker en als bezoeker van een klooster. Aan de oude pilaren hangen tien moderne schilderijen, vervaardigd door Angela Fröbing. Ze liet zich voor de reeks inspireren door het lied "Geh aus, mein Herz, und suche Freud", dat Gerhardt in 1653 in Mittenwalde schreef. Het is naast "Befiehl du deine Wege" het meeste geliefde Gerhardtlied in Duitsland.

Christoph Kurz, de huidige predikant van de St. Moritz, vraagt

zich af of de moderne schilderijen wel zo passen bij Gerhardt. „Ik weet niet of deze kunstenaars christelijk is; de afbeeldingen lijken meer antroposofisch te zijn.” Zelf leeft Kurz bij de teksten van Gerhardt. En Gerhardt leeft volgens hem ook bij de mensen. „Veel gemeentelieden komen bijna nooit in de kerk. Maar bij ziek- en sterfbedden komen Gerhardts liederen vaak terug, zoals de voorlaatste strofe van "O Haupt voll Blut und Wunden": „Wenn ich einmal soll scheiden, so scheide nicht von mir.”

Speciaal met het oog op het Gerhardtjaar startte Kurz al in 2005 met de serie "Mittenwalder Predigten". Onlangs had de dertiende aflevering plaats, over Gerhardts lied "Du meine Seele singe". Waarom hij zo veel aandacht besteedt aan zijn voorganger? „Hij is de grootste kerklieddichter uit de baroktijd.”

Glas in lood

Gräfenhainichen

Een Paul-Gerhardt-Haus, een Paul-Gerhardt-Strasse, een Paul-Gerhardt-Gymnasium, een Paul-Gerhardt-Kapelle, een jaarlijkse Paul-Gerhardt-Tag: Gräfenhainichen is er trots op dat de latere lieddichter hier op 12 maart 1607 werd geboren. Niemand die het stadje bezoekt kan om Gerhardt heen. Helaas is zijn geboortehuis in 1637 door oorlogsgeweld verwoest. Een gedenksteen in de grond houdt de herinnering levend.

Paul-Gerhardt-Kapelle

Paul verloor er in 1619 zijn vader, en twee jaar later zijn moeder.

De school waar Gerhardt naartoe ging, is er ook niet meer. Wel weet men te vertellen dat de jongen hier op school Latijn leerde: grammatica, lezen, schrijven. Daarnaast werd er veel aandacht besteed aan het zingen. Er was een nauwe samenwerking tussen de school en het plaatselijke kerkkoor. Doordeweeks oefenen onder leiding van de cantor, om op zondag tijdens de eredienst de liederen goed te kunnen zingen. Pauls muzikale en dichterlijke geest moet in deze stad in beginsel gevormd zijn.

In de Paul-Gerhardt-Kapelle, die vanaf 1830 is gebouwd, is alles samengebracht wat er te melden en te laten zien valt over de lieddichter. Trots toont Wilma Deissner, de motor achter de tentoonstelling, een exemplaar uit 1690 van het gezangboek "Praxis Pietatis Melica", waarin liederen van Gerhardt zijn opgenomen. En nog trotser laat ze zien hoe Gerhardts liederen ook terecht zijn gekomen in Japanse en Indonesische liedbundels. Of Gerhardt actueel is? „Ja, hij leeft weer. Vooral na de Wende. Daarvoor hield de kerk hem wel in ere. Maar na 1989 heeft ook de staat weer oog voor hem gekregen.”

Grimma

Buiten bij de stadskerk van Grimma is geen spoor van Gerhardt te ontdekken. Luther is er wel, met een standbeeld. Bij de hoofdingang van het Gymnasium St. Augustin zijn ze echter beiden present met een bronzen borstbeeld. Luther links, Gerhardt rechts. Luther komt hier al als St. Augustin nog een klooster is. Vanaf 1516 preekt hij regelmatig in de naastgelegen kloosterkerk.

Paul Gerhardt verblijft vanaf 1622 in St. Augustin, dat vanaf 1550 een "Landes- und Fürstenschule" is geworden. De jeugd wordt er onder een streng regime „tot Gods eer en in gehoorzaamheid opgeleid in de talen en de kunsten, maar vooral in de Heilige Schrift.” Niet ieder wordt toegelaten, alleen degenen die Luthers catechismus in het Latijn kunnen uitleggen en in die taal een brief kunnen schrijven.

De ongeveer tachtig leerlingen van St. Augustin worden gedrield. Vakantie is er niet bij. Slechts één keer in de week kunnen ze van het schoolterrein af, voor een wandeling. Het wordt Pauls oudere broer Christian te gortig: hij vlucht. Paul blijft echter, zelfs als in 1626 de pest uitbreekt en de meeste leerlingen naar huis gaan.

De schoolrapportages over Paul die in het Heimatmuseum naast de kloosterkerk bewaard worden, zijn aardig positief. De jongeman is gehoorzaam en ijverig

Gymnasium St. Augustin

en heeft „geen slechte aanleg.” Zijn schriftelijke werk is „acceptabel”, de verzen die hij maakt zijn „draaglijk.” Echter, bij Paul wordt de drive gemist om de antieke voorbeelden in de dichtkunst na te bootsen, aldus het oordeel. Niettemin legt de jongeman op 15 december 1627 met goed gevolg examen af. Hij kan naar de universiteit.

Berlijn

Nikolaikirche

Vier kerken in het centrum van Berlijn houden dit jaar samen een serie diensten waarin niet over een Bijbeltekst maar over de tekst van een lied van Gerhardt wordt gepreekt. Het gebeurt vanuit een dankbare herinnering aan de samenwerking in deze stad tussen Gerhardt enerzijds en de musici Johann Crüger en Johann Georg Ebeling anderzijds. Al in zijn eerste Berlijnse periode (1643-1651), als hij als huisleraar bij Andreas Berthold werkt, wordt Gerhardt als dichter ontdekt door Crüger. Als Gerhardt later zelf predikant is in Berlijn (1657-1669), wordt het contact met de musici geïntensiveerd. Tal van teksten van de eerste worden door de laatsten van een melodie voorzien en in gezangboeken gepubliceerd.

Niet alleen met de zogenaamde liedpreken, ook met tentoonstel-

lingen houdt Berlijn dit jaar de herinnering aan zijn oud-predikant levendig. In de Nikolaikirche –ooit standplaats van Gerhardt, tegenwoordig museum– rest nog het laatste deel van de tentoonstelling "unverzagt. Paul Gerhardt (1607-1676) – Ein Berliner Dichter und Bekenner". En in de St.-Matthäus-kirche hangen moderne schilderijen van hedendaagse kunstenaars die zich door Gerhardts liederen hebben laten inspireren.

Berlijn is de stad van de hoogte- en dieptepunten in het leven van Gerhardt. Hij vindt er zijn vrouw, Anna Maria, maar verliest haar er ook. Hij ontvangt er zijn wijding tot predikant, maar hij wordt er ook uit zijn ambt gezet. Toch vermeldt de gedenksteen bij de hoofdingang van de Nikolaikirche: „Lobet den Herren alle die Ihn ehren.”

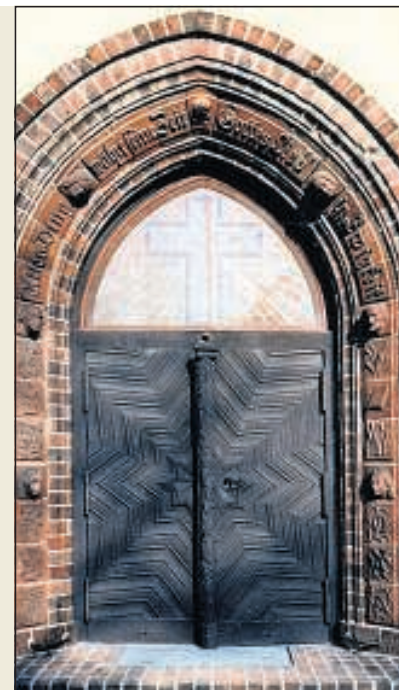
Lützen

In en rondom de Paul-Gerhardt-Kirche in Lützen zijn overal teksten van Paul Gerhardt aangebracht: op de voorste banken in de kerk, op de voet van het standbeeld buiten voor de kerk, op de daklijst, boven de ingang. "Befiehl du deine Wege". "Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb' in Ewigkeit", "Du meine Seele, singe". Sowiezo hebben ze in Lützen wat met zang en muziek. Wie aan de westkant de kerk binnengaat, passeert niet alleen Luther en Melanchthon, maar ook Händel en Bach. En binnen is niet alleen Gerhardt te vinden, maar zijn in de ramen ook de afbeeldingen van musici als Georg Neumark en Philipp Nicolai aangebracht.

Gids Jutta Küchler –ze doet zich bij de begroeting voor als de schoonzoon van Gerhardt, met wie deze hier tot zijn dood in 1676 woonde– weet veel van de lieddichter. Ze heeft in

de kerk een verzameling tentoongesteld van liedboeken van over de hele wereld waarin liederen van Gerhardt zijn opgenomen: uit Zuid-Korea, de Baltische staten, Japan, Zuid-Afrika. Ook het Liedboek voor de kerken, waarin dertien Gerhardt-liederen zijn opgenomen, ligt er. Een video laat zien en horen hoe de liederen in de verschillende landen tot klinken komen.

In een gastenboek kunnen bezoekers optekenen wat ze met Gerhardts liederen hebben. „"O Haupt voll Blut und Wunden" is het mooiste lied", schrijft iemand. Een ander: „"Geh aus, mein Herz, und suche Freud": wunderbar." Weer een ander verbaast zich erover dat deze man, die zo veel heeft meegemaakt, zulke liederen schreef. Küchler: „Gerhardts liederen worden wereldwijd gezongen. Ze zijn nog steeds actueel.”

Händel en Bach